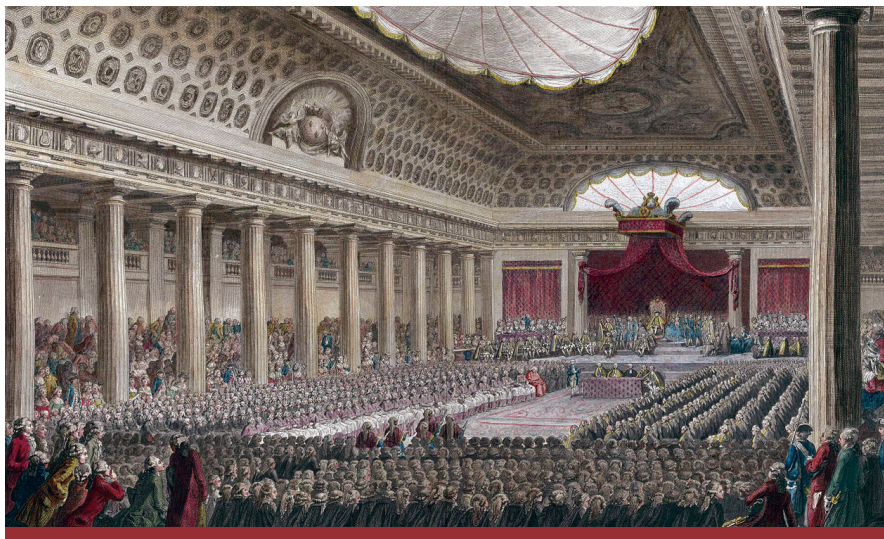

Γαλλική Επανάσταση

Οι απαρχές και ο ρόλος των αριστοκρατών

Η σύγκληση των Γενικών Τάξεων την 5η Μαΐου 1789 στις Βερσαλλίες.

Η λέξη *επανάσταση* (révolution) σημαίνει, σύμφωνα με την αρχική της σημασία, περιστροφή. Ήταν ο Κοπέρνικος ο πρώτος που τη χρησιμοποίησε στο χώρο της αστρονομίας, για να προσεγγίσει με ένα νέο τρόπο τα φυσικά φαινόμενα. Όμως, το σημασιολογικό περιεχόμενο του όρου μεταλλάσσόταν, καθώς το φαινόμενο εμφανιζόταν όλο και πιο συχνά. Με τη σημερινή του έννοια ο όρος άρχισε να χρησιμοποιείται από τους ιστορικούς μετά την Ένδοξη Επανάσταση στην Αγγλία το 1688, ενώ μετά τη Γαλλική Επανάσταση λαμβάνει την οριστική, σαφή έννοιά του: μια, αποφασιστικής σημασίας και καθοριστική για τον ρου της Ιστορίας, ριζοσπαστική αλλαγή σε πολιτικό, κοινωνικό και πνευματικό επίπεδο, η οποία ξεπερνά τα εθνικά σύνορα. Ήταν, όντως, η Γαλλική Επανάσταση ένα τέτοιο φαινόμενο; Ήταν, πράγματι, αστική επανάσταση ή μήπως κάτι περισσότερο περίπλοκο και εγγύτερο στην εξίσου περίπλοκη κοινωνική πραγματικότητα της Γαλλίας του 18ου αιώνα; Ποια ήταν τα πραγμα-

τικά δρώντα υποκείμενα που έθεσαν σε κίνηση την Επανάσταση; Επρόκειτο για μια ριζοσπαστική αλλαγή εξαρχής ή αυτή η ριζοσπαστικότητα προέκυψε στο διάβα των εξελίξεων; Ποια τα πραγματικά αίτια που οδήγησαν σε αυτές τις κλιμακωτές εξελίξεις;

Χαρακτηριστικά είναι τα λόγια σημαντικών προσωπικοτήτων του πολιτικού και πνευματικού χώρου της Γαλλίας στο σύγχρονο παρόν της Επανάστασης και στον 19ο αιώνα. Ενδεικτικά αναφέρω πως **ο Ναπολέων διακηρύσσει την 15η Δεκεμβρίου 1799, απευθυνόμενος προς τους Πολίτες ότι «η Επανάσταση εδραιώθηκε στις αρχές, οι οποίες την προκάλεσαν. Η Επανάσταση τελείωσε»¹**, ενώ ένας από τους κορυφαίους εκπροσώπους της γαλλικής διάνοησης, ο **Gustave Flaubert** (1821-1880) εσωκλείει σε μια πρόταση την ιστορική αίσθηση που άφησε η Επανάσταση στα πιο καλλιεργημένα πνεύματα της εποχής της, λέγοντας πως **«το όνειρο της Δημοκρατίας ήταν, όλο κι όλο, να ανεβεί ο εργάτης στο επίπεδο του αστού»**.

Οι έννοιες, όμως, αυτές είναι λεπτές και λίγοι αντιλαμβάνονται τι πραγματικά σημαίνουν. **Για να αντιληφθούμε τι ήταν στην πραγματικότητα αυτό που χαρακτηρίζουμε ως Γαλλική Επανάσταση θα πρέπει να γυρίσουμε όχι στο 1789, αλλά στο 1787**, διότι αυτοί που δίνουν το έναυσμα για τις διαδικασίες της Επανάστασης είναι όσοι συμμετέχουν στα πολιτικά πράγματα και έχουν έννομο συμφέρον, αυτοί οι προνομιούχοι που όμως νιώθουν δυσαρεστημένοι, καθώς παραγκωνίζονται από τα ζητήματα της Αυλής και του Κράτους, οι αριστοκράτες· σε καμία περίπτωση ο λαός, καθώς αυτός πέρα από το ότι δεν έχει πολιτικά δικαιώματα (και δεν μπορεί να αρθρώσει πολιτικό λόγο) είναι πολύ λογικό να πρέπει να κινητοποιηθεί από κάποιον ισχυρό, πριν αντιδράσει και καταφύγει στη βία. Το 1789 φτάνει στο αποκορύφωμά της η «εξέγερση» που έχουν, ήδη, υποδουλίσει οι αριστοκράτες από το 1787, στρεφόμενοι κατά των χειρισμών του βασιλικού ζεύγους (και – στοιχείο βαρυσήμαντο – όχι εναντίον του θεσμού της μοναρχίας). Η Επανάσταση ξεκινάει, λοιπόν, στα 1787 και λήγει στα 1799.

Η αντίληψη που έχουμε συνήθως για την Επανάσταση είναι πως επρόκειτο για τον ξεσηκωμό του λαού, των αστών, της Τρίτης Κατάστασης, μιας κατηγορίας που αποτελούσε το 85% του συνολικού πληθυσμού της Γαλλίας και ήταν, κοινωνικά, τρομερά ανομοιογενής, καθώς περιλάμβανε τόσο καλλιεργητές, χαμηλόμισθους εργάτες, τεχνίτες και υπηρέτες, όσο και την αποκαλούμενη αστική τάξη, η οποία με τη σειρά της διακρίνεται στην υψηλή αστική τάξη (τραπεζίτες, πλοιοκτήτες, εργοστασιάρχες), στη μεσαία και στη χαμηλή αστική τάξη (έμποροι, βιοτέχνες, ιατροί, δικηγόροι, δημοσιογράφοι). Δεν είναι αυτή, όμως, η αλήθεια

ή τουλάχιστον όλη η αλήθεια. Σε λίγες γραμμές η πραγματικότητα στη Γαλλία στα τέλη του 18ου αιώνα είναι η εξής: ο **λαός** είναι ανενεργός και γενικά *χρησιμοποιείται* από τους λίγους που καταχρώνται την εξουσία, **είναι υποχέριο στα χέρια των πρωταγωνιστών**, όπως αυτοί διαμορφώνονται όσο εξελίσσεται η Επανάσταση και αυτοί οι πρωταγωνιστές αλλάζουν με τρομερή ταχύτητα· οι **αστοί** δεν συνιστούν ένα ενιαίο μέτωπο, είναι διασπασμένοι και η υψηλή αστική τάξη – κατέχοντας τεράστια οικονομική ισχύ – «συνομιλεί» με τους ανώτερους κύκλους της γαλλικής κοινωνίας, την Αυλή και την αριστοκρατία και σίγουρα όχι με τον όχλο, τον οποίο εκμεταλλεύεται, όπως ακριβώς και η αριστοκρατία (ευγενείς και Κλήρος), στα πλαίσια της αναζήτησής της για συμμετοχή στη λήψη πολιτικών αποφάσεων· οι **αριστοκράτες** (είτε η ιδιότητά τους αυτή πηγάζει από καταγωγή – οι παλαιές οικογένειες, που η Ιστορία χαρακτηρίζει ως *αριστοκρατία του ξίφους* –, είτε από τα αξιώματα που κατέχουν στις πόλεις και την κρατική διοίκηση, στηριζόμενοι στα προσόντα τους, αλλά το 18ο αιώνα και στην καταγωγή τους – οι οικογένειες που συνιστούν την *αριστοκρατία της τηβέννου* και στις τάξεις της κυριαρχούν οι Δικαστικοί) νιώθουν δυσανεκτικοί με τον παραγκωνισμό τους από τα ζητήματα της Αυλής, καθώς **έχουν απέναντί τους δυο νεαρούς μονάρχες** (το νεαρό της ηλικίας διαδραματίζει πολύ σημαντικό ρόλο), **οι οποίοι** προωθούν καινούρια πρόσωπα στην Αυλή και την κρατική διοίκηση και μην ακολουθώντας το σύστημα που είχε εγκαινιάσει ο Λουδοβίκος ΙΔ' και συνέχισε ο Λουδοβίκος ΙΕ'², **οδηγούν το θεσμό της αριστοκρατίας** – που αποτελεί το κύριο στήριγμα της μοναρχίας – **στην περιθωριοποίηση**, άρα γεννούν στις τάξεις της τη δυσανεκσία, διευκολύνοντάς τη να καταφύγει σε μια **εκστρατεία πρωτοφανούς δυσφήμισης της βασίλισσας**, στο πρόσωπο της οποίας βρίσκεται ένα τέρας, μια ξένη (η Μαρία Αντουανέτα είναι Αυστριακή), μια μοιχή, η οποία απατά

Jacques-Louis David, Madame Récamier, 1800, Παρίσι, Λούβρο. Εκπρόσωπος της νέας γαλλικής (αστικής) αριστοκρατίας.

το σύζυγό της και πατέρα του γαλλικού λαού – το βασιλιά –, ξοδεύει ακατάπαυστα τα έσοδα της Αυλής, ενώ στρέφεται και κατά του βασιλιά, ο οποίος επιχειρεί να προωθήσει στο διοικητικό μηχανισμό και στη στρατιωτική διοίκηση την επαρχιακή αριστοκρατία, σε βάρος των μέχρι πρότινος ευνοουμένων του καθεστώτος, δηλαδή της υψηλής αριστοκρατίας – δεν είναι τυχαίο πως ο μεγαλύτερος όγκος των φυλλαδίων που διαχέονται στη δημόσια σφαίρα στα 1787-88 προέρχεται από τους δικαστικούς και εκπροσώπους της Τρίτης Τάξης· η **Μαρία Αντουανέτα** δεν είναι η ελαφρόμυαλη βασίλισσα, που αδιαφορεί για το λαό και ξοδεύει το δημόσιο χρήμα³, αλλά διαπράττει ένα λάθος που η μέχρι τότε ευνοούμενοι του καθεστώτος δεν θα της συγχωρήσουν, καθώς τους αποξενώνει από την Αυλή και προσκολλάται σε ένα πολύ μικρό αριθμητικά και μη εναλλασσόμενο ανά τακτά χρονικά διαστήματα κύκλο ευνοουμένων, παραβλέποντας τις σώφρονες προειδοποιήσεις της μητέρας της, Μαρίας Θηρεσίας (αυτοκράτειρας της αψβουργικής αυτοκρατορίας), η οποία στην αλληλογραφία της με την κόρη της την συμβουλεύει: «Να μην αλλάξεις τίποτε. Άφησε τα πράγμα-

τα να συνεχίσουν, όπως έχουν. Αλλιώς, χάος και ίντριγκες στην Αυλή θα καταστήσουν ανυπόφορη την κατάσταση και για τους δυο σας [εννοώντας το βασιλικό ζεύγος]»⁴. ο **Λουδοβίκος ΙΣΤ'** διαπράττει ένα σφάλμα ηθικής φύσεως στην εγχώρια υψηλή πολιτική: στην προσπάθειά του να εμψυχήσει πειθαρχία και τάξη στο στρατό και τη διοίκηση του βασιλείου, ώστε να δημιουργήσει μια γραφειοκρατική μηχανή, βασισμένη σε επαγγελματικά και όχι κοινωνικά κριτήρια – μέσω των στρατιωτικών μεταρρυθμίσεων και της στάσης του απέναντι στους οκνηρούς αριστοκράτες, παραβλέπει τα διδάγματα των Διαφωτιστών και κυρίως του Montesquieu, που έβλεπε, δικαιολογημένα, τα Δικαστήρια ως εγγυητές της μοναρχίας, μιας μοναρχίας που θα άρχει και θα υπόκειται σε ελεγκτικούς μηχανισμούς, αποτελούμενους από το σώμα των αριστοκρατών⁵ – ανοίγεται (σε συνέχεια της πολιτικής του προκατόχου του) προς την επαρχιακή αριστοκρατία και τους λιγότερο προνομιούχους, ενώ αυτές **οι στρατιωτικές μεταρρυθμίσεις είναι που θα ιδωθούν από την πλευρά της αριστοκρατίας**, της οποίας σημαντικοί εκπρόσωποι εντός του στρατεύματος παραγκωνίζονται, **ως ροπή του Στέμμα-**

τος προς το δεσποτισμό, εξέλιξη που έπρεπε να ελεγχθεί!⁶

Όσον αφορά στη γαλλική κοινωνία τον 18ο αιώνα, μπορούμε να κάνουμε λόγο για μια κοινωνία όπου ο πλούτος ανοίγει καινούριες ευκαιρίες στον κάτοχό του· όπου οι φτωχοί αριστοκράτες επιδιώκουν και επιτυγχάνουν την προσαρμογή του Κράτους ως δικλίδα ασφαλείας αυτού έναντι των εσωτερικών του «εχθρών», δηλαδή του νεοποτισμού των αριστοκρατών και των νεόπλουτων αστών, οι οποίοι επιδιώκουν να αναλάβουν πολιτικό ρόλο· όπου η οικονομική ανάπτυξη που παρατηρείται στη διάρκεια του αιώνα αυτού προσφέρει στους περισσότερους Γάλλους επιπλέον διεξόδους μέσω των οποίων θα μπορούσαν αυτοί να επιτύχουν τους κοινωνικούς τους στόχους. Έτσι, καταλαβαίνουμε τις μεγάλες εντάσεις που σημειώνονται στο κοινωνικό σώμα της Γαλλίας από τη στιγμή που αυτό βρίσκεται εγκλωβισμένο μέσα σε δύσκολες περιστάσεις. Αν και στο 18ο αιώνα στη χώρα επιβιώνει η φεουδαρχία, ωστόσο όλοι οι βασικοί πρωταγωνιστές, οι μεγάλοι κάτοχοι οικονομικού κεφαλαίου εισάγουν τεχνικές που εκσυγχρονίζουν την παραγωγή, συμβάλλοντας στην εκμηχάνιση της γεωργίας (εισαγωγή τεχνολογίας, μηχανημάτων, καινούριων μεθόδων καλλιέργειας), εξέλιξη που δεν έχει τις ευεργετικές συνέπειες που βλέπουμε στη Μεγάλη Βρετανία, καθώς πολλοί είναι οι άνθρωποι που καθίστανται ευάλωτοι στις αλλαγές της αγοράς. Οι αγρότες – η μεγάλη μάζα του γαλλικού πληθυσμού – δεν δυσφορούν για τη διαιώνιση των αγγαρειών, που αποτελούν τη βιωμένη καθημερινότητά τους (**δυσκολευόμαστε να αντιληφθούμε τον ξεσηκωμό του λαού χωρίς την παρότρυνση των πατρώνων του, αυτών με τους οποίους οι αγρότες διατηρούν σχέσεις κυρίου/αφέντη – εξουσιαζόμενου/πελάτη**), αλλά εξαιτίας των δυσχερειών που προκαλούνται από την εμπορευματοποίηση των φεουδαρχικών δικαιωμάτων και της παραγωγής,⁷ από αυτούς τους νέους κανόνες που επιβάλλει η πορεία προς την εκ-

βιομηχάνιση. Έχει, μάλιστα, υποτεθεί από τον Cobban πως ήταν οι αγρότες εκείνοι που επέτρεψαν τη διαιώνιση της φεουδαρχίας, αντιστεκόμενοι στην είσοδο των καπιταλιστικών μεθόδων στις γεωργικές δραστηριότητες (λόγω άγνοιας ή λόγω του φόβου τους μήπως και οι ίδιοι αντικατασταθούν από τις μηχανές ή φοβούμενοι τη διατάραξη της εύθραυστης σταθερότητας της τοπικής τους κοινωνίας, μέσω των εμπορευματικών μεθόδων που θα ενίσχυαν ακόμη λιγότερους).⁸ Και από αυτή την πορεία προς την εμπορευματοποίηση της αγροτικής παραγωγής και τον προσπορισμό των οφελών που πηγάζουν από τη χωροδεσποτεία ευεργετούνται όχι μόνο οι αριστοκράτες, αλλά και οι αστοί κάτοχοι γαιών. Αυτό που επιβαρύνει την κατάσταση είναι πως η δημογραφική άνοδος και η έλλειψη καλλιεργήσιμης γης συντείνουν στην ανάδυση ενός πλεονάζοντος εργατικού δυναμικού, καταδικασμένου στην ανεργία. Το παράδοξο, λοιπόν, στη Γαλλία είναι πως σε περίοδο οικονομικής άνθησης αναδύονται φαινόμενα όπως φτώχεια, υπερπληθυσμός και ανεργία, που, σε συνδυασμό με τις δυσχέρειες του αγροτικού κόσμου και **τα παράπονα των αποκλεισμένων από την εξουσία ανώτερων κλιμακίων της κοινωνίας, οδηγούν στη στοχοποίηση της Αυλής ως φορέα αντιλαϊκών πολιτικών στρατηγικών**.

Στη Γαλλία που η κλασική ιστοριογραφία και τα σχολικά βιβλία ιστορίας εμμένουν στην άποψη ενός απολυταρχικού συστήματος, θα πρέπει να τονίσουμε πως κάτι τέτοιο δεν υφίσταται. Το κράτος, **από το 1661**, δομείται όχι πάνω στη μετωπική σύγκρουση με τις προνομιούχες τάξεις της κοινωνίας, αλλά πάνω στο συμβιβασμό και στην προσεκτική άσκηση των ορίων της βασιλικής εξουσίας. **Διαμορφώνεται, έτσι, ένα νομικό πλαίσιο μέσα στο οποίο ουσιαστικά η μοναρχία δεν καταφεύγει σε ακρότητες, οριοθετεί τη δράση της, ελέγχει και ελέγχεται, ενώ οι υψηλοί αριστοκράτες δεν χάνουν την ισχύ τους**, συμμετέχουν στη δια-

κυβέρνηση του κράτους και ο βασιλιάς χτυπά όσους σφετερίζονται τα προνόμια των αριστοκρατών. Παρά τους περιορισμούς που θέτει η μοναρχία στους αριστοκράτες, ώστε να ελέγχει τη δράση τους, ωστόσο αυτοί είναι που απολαμβάνουν διαχρονικά τα προνόμια που απορρέουν από την κρατική διοίκηση. Ο εγκλεισμός της αριστοκρατίας στο χρυσό κλουβί των Βερσαλλιών, αποδιοργανώνει μεν τα πελατειακά της δίκτυα (χωρίς ωστόσο να τα εξαλείψει), της προσφέρει δε τη δυνατότητα να ευεργετείται από τη βασιλική πατρωνία: ο βασιλιάς προσφέρει την εύνοιά του σε άτομα και ομάδες στα πλαίσια ενός σταθερά εναλλασσόμενου συστήματος παροχής ευεργεσιών και αυτό το σύστημα διατηρείται στο 18ο αιώνα. Αυτό που αλλάζει επί Λουδοβίκου ΙΣΤ' και στη συνέχεια οδηγεί σε κατακλυσμιαίες μεταβολές στη γαλλική κοινωνία είναι πως ο νέος βασιλιάς όχι μόνο στερεί τους αριστοκράτες από την ισχύ που απορρέει από την καταγωγή τους (αποξενώνοντάς τους από τις Βερσαλλίες), αλλά συγχρόνως διακόπτει την παροχή της εύνοιάς του σε πολλούς από αυτούς, επηρεαζόμενος από τον στενό κύκλο των ευνοουμένων της συζύγου του. Οι κινήσεις του βασιλιά συνιστούν μια εκστρατεία «αιχμαλωσίας» του μέλλοντος ή και «αιφνιδισμού» όσων ευεργετούνταν διαχρονικά από αυτόν, ώστε να εξασφαλιστούν οι βάσεις της αριστοκρατικής πυραμίδας, να μην εκφυλιστεί το θεμέλιο της μοναρχίας, κάτι που φυσικά εκλαμβάνεται από την υψηλή αριστοκρατία ως απειλή για τα συμφέροντά της. **Η «εξέγερση των αριστοκρατών»**, όπως είναι γνωστό το πρώτο στάδιο της Επανάστασης – αυτό της *προεπανάστασης* –, το καλοκαίρι του 1788, **ήταν ένα απεγνωσμένο κίνημα όσων είχαν απολέσει το δικαίωμα συμμετοχής στη διακυβέρνηση του Κράτους απέναντι σε μια κυβέρνηση που έτεινε περισσότερο από οποιαδήποτε άλλη στο παρελθόν της Γαλλίας προς το συγκεντρωτισμό, επιδεικνύοντας μια στάση περιφρόνησης προς τους θεσμοθετημέ-**

νους παραδοσιακούς ελεγκτικούς μηχανισμούς της εξουσίας.

Στην εμπροσθοφυλακή της Επανάστασης, στο κίνημα για τη συνταγματική μεταρρύθμιση, διακρίνουμε ορισμένους αριστοκράτες – όχι ταπεινής καταγωγής – χωρίς την υποστήριξη των οποίων, δεν θα ήταν δυνατή η τροπή που πήραν τα πράγματα, ενώ εάν τα μεγέθη τους στις επαναστατικές διαδικασίες ήταν μεγαλύτερα, τότε θα μιλούσαμε για κοινή συμφωνία όλου του γαλλικού λαού. Οι αριστοκράτες διακρίνονταν στους **Φιλελεύθερους** (με πρωτεργάτες τον οίκο των Noailles και άλλες οικογένειες του *ξί-φρους*), μέλη των οποίων σχημάτισαν, στα 1788 – 1789, την επονομαζόμενη *Εταιρεία των Τριάντα* και κατεύθυναν τις δραστηριότητες του *Πατριωτικού ή Εθνικού Κόμματος (Patriot Party)*, που πρωτοστάτησε και θριάμβευσε στις εκλογές των Γενικών Τάξεων, όντας οι ίδιοι θιασώτες της ψηφοφορίας κατ' άτομο και στους **Αυλικούς (Court party)**, που αντιτίθεντο ακόμη και στις πλέον μετριοπαθείς μεταρρυθμιστικές προσπάθειες της Αυλής, κρατώντας το βασιλιά δέσμιο των επιλογών τους. Ουσιαστικά, επρόκειτο για δυο κόμματα που συγκροτούνταν από τους παλαιούς ευνοούμενους του καθεστώτος (που πιέζουν για αλλαγές μόνο και μόνο επειδή οι ίδιοι νιώθουν να τίθενται στο περιθώριο) και τους νέους ευνοούμενους, αυτούς που προωθεί η Μαρία Αντουανέτα, τους Polignac. Η αντίθεση εντοπίζεται κυρίως μεταξύ των κομμάτων και όχι τόσο με τον Λουδοβίκο, καθώς οι *Αυλικοί* είναι που πιέζουν το βασιλιά προς συντηρητικές γραμμές. Ωστόσο, η κεντρική κυβέρνηση βυθίζεται στη στασιμότητα, λόγω της παρακώλυσης του έργου της από τις αριστοκρατικές φατρίες. **Εντός των φιλελεύθερων εντοπίζουμε και εκείνους που είχαν επιστρέψει από την Αμερική (Lafayette)**, όπου έλαβαν μέρος στον Πόλεμο της Ανεξαρτησίας, οι οποίοι όντας εμφορούμενοι από φιλελεύθερες ιδέες και λιγότερο προσκολλημένοι στην Αυλή, ωθούν τα πράγματα προς ριζοσπαστικές κατευθύνσεις, **τασσόμενοι**,

ωστόσο, **πάντοτε υπέρ της συνταγματικής μοναρχίας**. Με αυτούς συμπαρατάσσεται και το Δικαστήριο του Παρισιού (αριστοκρατία της τηβέννου). Αυτοί οι *φιλελεύθεροι* αριστοκράτες θεωρούσαν πως εάν ο βασιλιάς – εκ φύσεως άτομο φιλελεύθερων απόψεων – ήταν ελεύθερος να δράσει, όχι υπό την επιρροή του κύκλου της βασίλισσας¹², τότε θα ηγούνταν των αλλαγών και η Γαλλία θα επιτύχανε τη μετάβασή της στη συνταγματική αλλαγή χωρίς να επακολουθήσουν αιματοχυσίες. Κρίσιμης σημασίας θεωρείται και το ότι ο δεσμός των αριστοκρατών με την Αυλή ήταν προσωπικός και πως παρά την έχθρα τους απέναντι στη βασίλισσα, αλλά και τους χειρισμούς του ίδιου του μονάρχη, δεν θα συναινούσαν εύκολα ή και καθόλου με το σενάριο φυσικής εξόντωσης των βασιλέων. Ήταν, δηλαδή, για τον Ροβεσπιέρο, άλλο πράγμα να ζητήσει την εκτέλεση των βασιλέων και κάτι εντελώς διαφορετικό το να λάβει τη συγκατάθεση προσώπων αριστοκρατικής καταγωγής, ιδιαίτερα ενεργών, δίπλα σε αυτόν, στη διάρκεια της Επανάστασης, σε μια τέτοια πρόταση, παρά το γεγονός πως αυτά τα πρόσωπα είχαν αποκηρύξει ενθουσιασδώς τα προνόμια που απολάμβαναν (κυρίως η αριστερή πλευρά του Πατριωτικού Κόμματος – Αύγουστος 1789)... Αυτός, άλλωστε, ο συναισθηματικός δεσμός τους με την Αυλή ήταν που δεν τους ώθησε σε φαινόμενα ανοιχτής εξέγερσης ενάντια στο θρόνο (όπως εκείνα στη διάρκεια της Σφενδόνης στα μέσα του 17ου αιώνα), περιοριζόμενοι κυρίως σε μια δυσφημιστική εκστρατεία εναντίον της βασίλισσας, χωρίς όμως να αντιλαμβάνονται πως υποσκάπτουν τα θεμέλια του θεσμού που αποτελούσε το εχέγγυο της ύπαρξής τους, δηλαδή της μοναρχίας. Η αποξένωση που είχε επέλθει μεταξύ αυτών και του βασιλιά επρόκειτο να είναι προσωρινή, αλλά όταν και οι ίδιοι ένωσαν πως οι εξελίξεις των γεγονότων έτειναν στο να επηρεάσουν αρνητικά την ίδια τη φυσική τους υπόσταση, επιχείρησαν να διορθώσουν τις λανθασμένες κινήσεις τους και να στρατευ-

τούν γύρω από το βασιλιά ή να ακολουθήσουν μια περισσότερο μετριοπαθή πολιτική γραμμή.¹³

Οι δυο αντίπαλες αριστοκρατικές παρατάξεις δεν προέβαλαν, ουσιαστικά, κανένα φιλολαϊκό μέτρο, αλλά δρούσαν προς εξυπηρέτηση των δικών τους συμφερόντων και κινητοποιούσαν την κοινή γνώμη μέσω των φυλλαδίων που διέχεσαν στη δημόσια σφαίρα. **Θύμα της κατάστασης δεν είναι ο λαός, αφού κανείς δεν ενδιαφέρεται για τις τύχες του, αλλά η βασίλισσα και ο ίδιος ο βασιλιάς, που βρίσκεται εγκλωβισμένος ανάμεσα στις ραδιουργίες των αριστοκρατικών φατριών, μην μπορώντας να προβεί στις μεταρρυθμίσεις που θα συνέτειναν στην υγιή ανάπτυξη του κράτους.** Οι φιλελεύθερες ιδέες δεν σχετίζονται με τα δικαιώματα του λαού, αφού κάτι τέτοιο δεν υφίσταται σε ένα μοναρχικό πολίτευμα, ενώ και επί Δημοκρατίας, μετά τον απαγχονισμό των βασιλέων, η εξουσία μόνο κατ' επίφαση είναι στα χέρια του λαού, εφόσον ένας μικρός κύκλος ισχυρών αστών και αριστοκρατών υφαρπάξει τα νήια αυτής. Αυτός ο διαχωρισμός ανάμεσα στους φιλελεύθερους και τους συντηρητικούς διαιωνίζεται στη διάρκεια της Επανάστασης και της ναπολεόντειας περιόδου, όπως και στη διάρκεια της Παλινόρθωσης (1815-1830) με την αντίθεση ανάμεσα στους φιλελεύθερους (όπου διακρίνουμε πρόσωπα που επιβίωσαν και συμμετείχαν στην Εταιρεία των Τριάντα) και τους Ultras, τους υπερσυντηρητικούς, στην καρδιά των οποίων βρίσκουμε και πάλι να πρωτοστατούν οι Polignacs. Το ενδιαφέρον είναι πως μετά το 1815 οι δυο αυτές φατρίες λειτουργούν ως πολιτικά κόμματα που αναλαμβάνουν τη διακυβέρνηση της χώρας στα πλαίσια ενός περιοριστικού εκλογικού συστήματος, όντας συνάμα φατρίες αριστοκρατικές που συνιστούν τους δυο αντίθετους πόλους εντός της Αυλής των Βουρβόνων!

Θα πρέπει να εξετάσουμε τη Γαλλική Επανάσταση όχι ως ένα κοινωνικό κίνημα με πολιτικές συνέπειες, αλλά ως ένα πολιτικό κίνημα με συνέπει-

ες κοινωνικές.¹⁴ Έτσι, θα κατανοήσουμε τις απαρχές, τα αίτια και τις επιδιώξεις των πρωτεργατών της. Δεν διακρίνουμε ένα πνεύμα ομόνοιας, καθώς ο κάτοχος προνομίων στρέφεται εναντίον του λιγότερο προνομιούχου, κάτι το οποίο βλέπουμε όχι μόνο στην αριστοκρατία. Και ενώ έχει διαμορφωθεί η άποψη πως στα προ της Επανάστασης χρόνια οι αριστοκράτες είναι ευνοημένοι, ωστόσο στα χρόνια του Λουδοβίκου ΙΣΤ' δεν είναι μόνο οι αριστοκράτες που επωφελούνται και έχουν τη δυνατότητα κατάληψης αξιωμάτων και κρατικών λειτουργημάτων, καθώς οι θέσεις αυτές είναι πλέον ανοικτές σε ένα πολύ πιο διαφορετικοποιημένο κοινωνικά δυναμικό.¹⁵ Σε μια κοινωνία, λοιπόν, όπου διασφαλίζεται η κινητικότητα προς τα άνω, η υψηλή αριστοκρατία επιχειρεί να κρατήσει ερμητικά κλειστές εκείνες τις οδούς, μέσω των οποίων η ίδια είχε αναρριχηθεί στα ανώτερα κλιμάκια της κοινωνίας και ο στρατός ήταν μια από αυτές. Αυτό που επιδιώκεται κυρίως στα χρόνια μετά το 1780 είναι η κατάργηση των προνομίων, τα οποία ο βασιλιάς χρησιμοποιεί, προκειμένου να πιέσει τους αριστοκράτες. Αυτοί στρέφονται στους συμμάχους τους στην Τρίτη Τάξη, ώστε να ακολουθήσουν μια κοινή γραμμή. Τα Δικαστήρια στο β' μισό του 18ου αιώνα είναι ο φορέας πίεσης προς τη μοναρχική εξουσία, προκειμένου να εκπληρωθούν οι διεκδικήσεις της αριστοκρατίας, καθώς πίσω από την καλά οργανωμένη θεσμική υπόστασή τους κρύβεται ένας συνασπισμός ανάμεσα στο ξίφος και την τήβεννο, που στρέφεται απέναντι στους νεαρούς μονάρχες. Έτσι εξηγείται και η προθυμία μελών της αριστοκρατίας του ξίφους να καταργηθούν τα προνόμια, καθώς εάν αυτά αίρονταν τότε και ο θρόνος θα βρισκόταν ακάλυπτος απέναντι στις βασικές επιταγές της κεντρικά σχεδιασμένης πολιτικής του περί προώθησης της χαμηλής ή της επαρχιακής αριστοκρατίας. Πίσω από την επίθεση εναντίον του φεουδαλισμού υπέφωσκε η αίσθηση ότι η πρόσβαση στα μέσα που θα εξασφάλιζαν την κοινωνική και οι-

κονομική άνοδο θα έπρεπε να επιτευχθεί στα πλαίσια ενός συστήματος έννομης ισότητας. Έτσι μέσα σε μια χαοτική κατάσταση, με τα εξαγριωμένα πλήθη να προβαίνουν σε βιαιότητες εναντίον των ιδιοκτησιών των αριστοκρατών στη γαλλική ύπαιθρο, η Εθνοσυνέλευση θα προσφέρει ένα χτύπημα όχι στην αριστοκρατία, αλλά σε ένα σύστημα δομημένο πάνω στην αρχή των προνομίων. Μήπως, όμως, έτσι, και οι αριστοκράτες δεν χτυπούσαν και τον ίδιο τον εντολοδόχο της δικής τους εξουσίας, τη μοναρχία, η οποία ήταν ο φορέας αυτών των προνομίων; Η αριστοκρατία θα κατανοήσει το σφάλμα της αργότερα, ενώ τα πράγματα θα έχουν παρεκτραπεί και πλέον θα είναι αργά να οπισθοχωρήσει. **Η ισότητα που απορρέει από το νόμο, φυσικά, δεν σημαίνει σε καμία περίπτωση και κοινωνική ισότητα. Έτσι και η Εθνοσυνέλευση, αν και διακήρυξε το τέλος των φεουδαρχικών δεσμών, άνοιξε το δρόμο προς μια νέα μορφή εκμετάλλευσης, το κεφάλαιο.**

Μπορούμε να αντιληφθούμε το κοινωνικό υπόστρωμα και τους πρωτεργάτες αυτής της αλλαγής στην Ιστορία της Ανθρωπότητας μέσα από τα λόγια του Jules Michelet: «Οι μεγάλοι μας τρομοκράτες δεν ήταν καθόλου κόσμος λαϊκός, αλλά αστοί, ευγενείς, πνεύματα καλλιεργημένα, ευαίσθητα, ιδιόμορφα, σοφιστές και σχολαστικοί». Δεν είναι ανυπόστατο να υποστηρίξουμε πως η Επανάσταση κατασπαράζει τα ίδια της τα τέκνα: κανείς από τους πρωτεργάτες της δεν θα ζήσει πέραν αυτής · η Τρομοκρατία θα στείλει στη γκιλοτίνα αυτά τα πνεύματα, καθώς η πολιτική τρομοκρατία που επικρατεί στη χώρα πριν την αντιστροφή του κλίματος (που θα συντελέσει στην επιστροφή μεγάλου μέρους των εμιγκρέδων στη Γαλλία) δεν ήταν τίποτε άλλο από την υποταγή των «μεγάλων τρομοκρατών» στο ανεξέλεγκτο λαϊκό πάθος (πολιτική έκφραση του οποίου αποτέλεσαν οι Ιακωβίνοι) για ισότητα και τιμωρία. Ο όχλος είναι πρωταγωνιστής σε φάσεις της Επανάστασης, όχι ο μεγάλος πρωταγωνιστής

ωστόσο, καθώς όποτε βρίσκεται στο προσκήνιο, πίσω από αυτόν κρύβονται φιλελεύθερα πνεύματα, πνεύματα που ταυτίζονται (με) ή και επιδιώκουν να διατηρήσουν την εξουσία (οι αριστοκράτες και οι μεγαλοαστοί). Από εδώ και στο εξής, μετριοπάθεια θα επικρατήσει στη γαλλική πολιτική σκηνή (το καθεστώς της Συμβατικής Συνέλευσης λαμβάνει μέτρα κατευνασμού απέναντι σε εκείνους που επιχειρούσαν δράση υπέρ της μοναρχίας), ο πλούτος των παλαιών και νέων πρωταγωνιστών (ιερέων, επαναπατρισθέντων αριστοκρατών, εκπρόσωπων της υψηλής αριστοκρατίας) επιδεικνύεται χωρίς συστολές καθώς το Διευθυντήριο υιοθετεί μια νέα συντηρητική τάση, ενώ η επάνοδος των φιλοβασιλικών στο επίκεντρο των πολιτικών συζητήσεων τους καθιστά απειλή για τη Δημοκρατία, σε σημείο που έως το **1797** η αντιπροσωπευτική τους ισχύς στις Συνελεύσεις μεγεθύνεται ανησυχητικά, δημιουργώντας υπόνοιες για συνωμοσίες, με αποτέλεσμα **η παρέμβαση του Ναπολέοντα Βοναπάρτη** (προκειμένου να απομακρύνει αυτούς από τις συνελεύσεις), **που συνιστά παραβίαση της νομιμότητας, να υποθηκεύσει το μέλλον του καθεστώτος.**

Η Γαλλική Επανάσταση είναι μια ανεπανάληπτη στιγμή, συγκλονιστική όχι λόγω της γέννησής της, αλλά εξαιτίας του διακυβεύματός της: συμβολίζει πως όλα είναι δυνατά, ενώ ο άνθρωπος στέκεται έκπληκτος μπροστά στο ίδιο το κατόρθωμά του. Ο Ουγκώ θα αναφέρει χαρακτηριστικά, μέσα σε ένα ρομαντικό πνεύμα, πως «Η Επανάσταση είναι μια αλλαγή που οφείλεται στο Άγνωστο», ενώ εξίσου διαφωτιστικές είναι οι απόψεις δυο πολέμιων του προτύπου του *bougeois*, αλλά και της επερχόμενης βασιλείας του κεφαλαίου, του Μπαλζάκ και του **Μαρξ**: ο πρώτος θρηνεί για την καταστροφή των πύργων και τον κατακερματισμό της γης, για τον πολιτισμό που χάνεται οριστικά στο βωμό της αζίας, που απελευθερώνει ως μπροστάρη της η Επανάσταση, του *ατομικισμού*, ενώ ο δεύτερος διατυπώνει με εκπλη-

κτικό τρόπο την «κοινωνική παλινόρθωση», που βλέπουμε στο έργο του Γάλλου λογοτέχνη, αναφέροντας ότι «στη διάρκεια του 19ου αιώνα ο τοκογλύφος της πόλης παίρνει τη θέση του φεουδάρχη άρχοντα, η υποθήκη τη θέση

των φεουδαρχικών υποχρεώσεων που συνδέονται με τη γη και το αστικό κεφάλαιο τη θέση του αριστοκρατικού τσιφλικιού», υποδεικνύοντας, έτσι, το δρόμο που άνοιξαν οι χειραγωγούμενοι, πεινασμένοι χωριάτες στον καπιτα-

λισμό, το δρόμο δηλαδή που φοβούνταν στα χρόνια προ της Επανάστασης. ■

* Ο Υπαρχιφύλακας Σάββας Μαυροματίδης είναι απόφοιτος του Τμήματος Ιστορίας-Αρχαιολογίας του Εθνικού Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. "Citoyens, la Révolution est fixée aux principes qui l'ont commencée : elle est finie".
2. Στα πλαίσια αυτού του συστήματος ο μονάρχης είναι η πηγή ισχύος που παρέχει την ευνοία του στην αριστοκρατία, την οποία εναλλάσσει στη διοίκηση και στη χορήγηση ευμένειας, ώστε να μπορέσει να διοικήσει αποτελεσματικά. Ουσιαστικά, συνεργάζεται με αυτή, ευνουχίζοντάς την.
3. Alfred Cobban, *A History of Modern France*, v. 1: 1715-1799, Λονδίνο 1957, σ. 120. Στα φυλλάδια που διαχέουν στη δημόσια σφαίρα οι αποκλεισμένες από τις Βερσαλλίες οικογένειες η βασίλισσα χαρακτηρίζεται ως «Κυρία Έλλειμμα», ενώ στην πραγματικότητα τα έξοδα για τη λειτουργία της Αυλής ανέρχονταν μόνο στο 6% του βασιλικού προϋπολογισμού...
4. Alfred Cobban, *ό.π.*, σ. 92-96.
5. William Doyle, "Was There an Aristocratic Reaction in Pre-Revolutionary France?", *Past and Present* 57 (Nov., 1972), σ. 105.
6. Daniel L. Wick, "The Court Nobility and the French Revolution: The Example of the Society of Thirty" *Eighteenth-Century Studies* 13/3 (Spring, 1980), σ. 281.
7. Alfred Cobban, *The Social Interpretation of the French Revolution*, Cambridge 1964, σ. 52.
8. Alfred Cobban, *ό.π.*, σ. 52.
9. Robert Foster, "The Survival of the Nobility during the French Revolution", *Past and Present* 37 (Jul., 1967), σ. 72-74.
10. William Doyle, *ό.π.*, σ. 104.
11. Οι Γενικές Τάξεις ήταν το ύψιστο αντιπροσωπευτικό όργανο στο Βασίλειο της Γαλλίας. Ο βασιλιάς διέταξε τη ψηφοφορία κατά τάξη, κάτι που ευνοούσε το σύστημα, προκειμένου να εγκριθούν (μια δυσχερή οικονομική συγκυρία) οι αναγκαίες πιστώσεις, αλλά ενώπιον της αποφασιστικότητας και των αιτημάτων των αντιπροσώπων της Τρίτης Τάξης και της ενθουσιώδους παρότρυνσης ιδιαίτερα σημαντικών αριστοκρατών – που όντας δυσαρεστημένοι με την Αυλή πιέζουν προς τα άκρα – ο βασιλιάς δείχνει αδυναμία, μεταβάλλοντας τη ψηφοφορία σε ψηφοφορία κατ' άτομο οπότε και ανοίγει το κουτί της Πανδώρας, αφού οι Γενικές Τάξεις μετατρέπονται σε Εθνοσυνέλευση, η οποία αναλαμβάνει να εφοδιάσει τη Γαλλία με σύνταγμα, εξέλιξη που ισοδυναμεί με την εγκαθίδρυση ενός νέου πολιτικού καθεστώτος. Το ίδιο το Κράτος με τη σύγκληση των Γενικών Τάξεων αποδέχτηκε την παραχώρηση ενός μέρους της κυριαρχίας του προς το ύψιστο αντιπροσωπευτικό όργανο του βασιλείου.
12. Ιδιαίτερα κρίσιμης σημασίας είναι το γεγονός πως ο Λουδοβίκος ΙΣΤ' δεν έχει ερωμένη, όπως οι προηγούμενοι βασιλείς της Γαλλίας, οπότε και η επιρροή της Μαρίας Αντουανέτας πάνω του είναι απόλυτη.
13. Daniel L. Wick, *ό.π.*, σ. 278.
14. Thomas E. Kaiser, "Feudalism and the French Revolution", *The History Teacher* 12/2 (Feb., 1979), σ. 203-204.
15. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα του μη αριστοκράτη Ελβετού τραπεζίτη Necker, που η πρόσληψή του ως υπουργού Οικονομικών, από τον Λουδοβίκο ΙΣΤ', θα έμοιαζε εξωπραγματική επί Λουδοβίκου ΙΔ'.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Braudel F. –Labrousse E. (επιμ.), *Histoire économique et sociale de la France: des derniers temps de l'Age Seignorial aux préludes de l'Age Industriel (1660-1789)*, Παρίσι 1970.
- Cobban A., *A History of Modern France*, v. 1: 1715-1799, Λονδίνο 1957.
- Cobban A., *The Social Interpretation of the French Revolution*, Cambridge 1964.
- Doyle W., "Was There an Aristocratic Reaction in Pre-Revolutionary France?", *Past and Present* 57 (Nov., 1972), σ. 97-112.
- Eisenstein Elizabeth L., «Who Intervened in 1788? A Commentary on The Coming of the French Revolution», *American Anthropological Review* 71 (October, 1965), σ. 77-103.
- Foster R., "The Survival of the Nobility during the French Revolution", *Past and Present* 37 (Jul., 1967), σ. 71-86.
- Furet Fr. – Ozouf Mona, *Dictionnaire critique de la révolution française*, Παρίσι 1988.
- Furet Fr., "The Catechism of the French Revolution", στο Ralph W. Greenlaw (επιμ.), *The Social Origins of the French Revolution: The Debate of the Role of the Middle Classes*, Lexington, Massachusetts 1975.
- Furet Fr., *Interpreting the French Revolution*, Cambridge 1981.
- Godeshot J., *Les Constitutions de la France depuis 1789*, Παρίσι 1979.
- Greenlaw R. W., "Pamphlet Literature in France during the Period of the Aristocratic Revolt (1787-1788)", *The Journal of Modern History* 29/4 (Dec., 1957), σ. 349-354.
- Hobsbawm E.J., *Η εποχή των Επανάστασεων, 1789-1848*, μτφ. Μ. Οικονομοπούλου, Αθήνα 1990.
- Kaiser Th. E., "Feudalism and the French Revolution", *The History Teacher* 12/2 (Feb., 1979), σ. 203-216.
- Marx K. – Engels Fr., *Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος. Η 18η Μηνιαία του Λουδοβίκου Βοναπάρτη*, μτφ. Κώστας Κουτσουρέλης, Φ. Φωτίου, Αθήνα 2010.
- Tacket T., "Nobles and the Third Estate in the Revolutionary Dynamic of the National Assembly, 1789-1790", *American Historical Review* 94/2 (Apr., 1989), σ. 271-301.
- Tocqueville A. de, *Το Παλιό Καθεστώς & η Επανάσταση*, μτφ. Α. Παππάς, Αθήνα 2006.
- Wick D. L., "The Court Nobility and the French Revolution: The Example of the Society of Thirty" *Eighteenth-Century Studies* 13/3 (Spring, 1980), σ. 263-284.
- Zapperi R., «Siegès et l'abolition de la féodalité en 1789», *Annales historiques de la Révolution française* 44 (1972), σ. 321-351.
- Βώκος Γ., «Μαρία Αντουανέτα: η μήτρα της ανωμαλίας», *Νέα Εστία* 169/1843 (Απρίλιος 2011), σ. 645-649.
- Δημαράς Ι. Δ., «Η καταγωγή της Γαλλικής Επανάστασης. Ιστοριογραφική Επισκόπηση», *Παρνασσός ΛΑ'* (Ιούλιος – Δεκέμβριος 1989).
- Διαμαντής Α., «Η μεγάλη ανατροπή της Τρίτης Τάξης», *Ιστορικά* 91 (12/7/2001), σ. 6-15.